

מבט על, גיליון 706, 7 ביוני 2015

שיקום רצועת עזה: בין כורח לדילמות אסטרטגיות

קובי מיכאל

הימשכותה של המצוקה ההומניטארית ברצועת עזה עלולה להאיץ תהליכי הסלמה והתדרדרות לסבב עימות נוסף בין חמאס לישראל. יתר על כן, שלטון החמאס נתון ללחצים ולביקורת מצד האוכלוסייה האזרחית ברצועה ומאותגר, דרך קבע, על ידי ארגוני ג'יהאד קיצוניים, המדגישים את חוסר התוחלת שברגיעה, שבה דוגל חמאס בעת הזו, ופועלים להגביר את מאמצי ההתנגדות האלימה נגד ישראל.

המציאות הקשה ברצועת עזה מעמידה בפני ישראל שני ציוויים, שמשמעותם האצתם והגברתם של תהליכי שיקומה של הרצועה. מדובר בציווי מוסרי: ישראל נחלצת באופן מסורתי ומתמשך לסיוע באזורי אסון ברחבי העולם (מסוריה ועד נפאל) ורואה בסיוע זה ביטוי לערכים אנושיים ויהודיים מחייבים. על כן, לישראל יש קושי של ממש להסביר כיצד זה היא נחלצת לסייע במוקדי אסונות הומניטאריים רחוקים ומתעלמת ממצוקה הומניטארית חריפה בסמוך לגבולה. הציווי השני הוא אסטרטגי וקשור במהותו למאמץ למנוע את התפרצותו המחודשת של סבב עימות.

קשה לחלוק על הקביעה, כי משמעות הדברים, היא שלישית, יש אינטרס לזרז את תהליך שיקומה של רצועת עזה, למרות שהדרך לממשו, בתנאי הסביבה האסטרטגית הקיימים, מציפים שורה של דילמות. דילמות אלה יוצרות מתח בין האינטרס הישראלי לשיקום הרצועה לבין אינטרסים מרכזיים אחרים. הדילמות והמתחים האלה מחייבים ניהול מושכל וזהיר של המהלכים לשיקום הרצועה ותמרון מדיני מורכב, לצד הבנת המחיר האמור להתלוות למהלך זה והגדרת הקריטריונים שלפיהם תיקבע הנכונות לשאת בו.

הדילמה הראשונה, הניצבת בפני ישראל בהקשר מפעל השיקום, היא התחזקות אפשרית של חמאס כגורם שלטוני ברצועה. בהיעדר סיכוי של ממש לפיוס בין פת"ח לחמאס ובהיעדר כל נכונות של חמאס להתפרק מנשקו או לאפשר לרשות הפלסטינית דריסת רגל אפקטיבית ברצועה, קשה לדמיין מצב, שהרשות תצליח לחזור לשלטון ברצועת עזה – אפילו באופן חלקי ומוגבל במעטפת הרצועה, קרי במעברים. מכאן נובע, כי אם המדינות התורמות (שהתחייבו לסיוע כספית למפעל השיקום) תיאונה להסיר את התנגדותן להקצאת כספי התרומות לשיקום הרצועה שלא באמצעות הרשות, ואפילו אם מבצע השיקום יתנהל על ידי מנגנונים בינלאומיים, שלא במעורבות ישירה של חמאס, יקשה על ישראל לדבוק בהתנגדותה לשינוי מעמדו של חמאס בזירה הבינלאומית ולטעון בזכות הגדרתו כארגון טרור. משמעותם של דברים אלה היא, שחמאס ייצא נשכר ומחוזק ממבצע השיקום. ואולם, התחזקות חמאס נוגדת את האינטרס האסטרטגי של ישראל, שכן פירושה רשות פלסטינית מוחלשת. שאלה כבדת משקל, הנובעת מתוצאה זו של התחזקות חמאס, היא מהי משמעותה של היחלשות הרשות על ההיתכנות של חידוש התהליך המדיני.

דילמה נוספת, הנגזרת מהתחזקות החמאס ומעצם ההידברות הישראלית עם חמאס, היא העמקת הבידול בין רצועת עזה לגדה המערבית. כשחמאס נותר הגורם הריבוני והחזק ברצועת עזה, ישראל לא תוכל להוביל את מבצע השיקום ברצועה או לסייע לו בלי להידבר עמו – גם אם מדובר בהידברות לא-ישירה, כמו זו שהתנהלה בין ישראל לחמאס עוד מימי "עמוד ענן". גם מסגרת בלתי-ישירה כזו תהיה ערוץ פעיל של העברת מסרים ותיאום. במתווה זה יתעצמו מאפייניה המדינתיים של הישות העזתית. או אז עלולה ישראל למצוא את עצמה מתנהלת מול שתי ישויות מדינתיות פלסטיניות, המייצגות אינטרסים מנוגדים – הגם שלא מן הנמנע, שיש שיראו במצב זה יתרון, על שום הרחבת טווח התמרון והגמישות האסטרטגית של ישראל מול הזירה הפלסטינית, המפוצלת לשתי רשויות.

הדילמה השלישית קשורה למערכת היחסים המורכבת בין ישראל למצרים. מאז עלייתו של הנשיא המצרי א-סיסי לשלטון התהדקה מערכת היחסים שבין ישראל למצרים והתיאום המודיעיני והביטחוני ביניהן הגיע לרמה חסרת תקדים. בעיני הנשיא המצרי, חמאס, שהוא תנועה אחות של "האחים המוסלמים", הוא בחזקת אויב מוצהר ומסוכן ואיום אסטרטגי של ממש על

מצרים. לכן, בראייתו, מהלך שאחריתו ביצור מעמדו ושלטונו של חמאס ברצועת עזה מסכן את האינטרס המצרי. העדפתו הברורה, היא חזרת הרשות הפלסטינית לרצועת עזה ודחיקת חמאס לשולי הזירה הפלסטינית והאזורית. עמדה מצרית זו תקשה מאוד על ישראל לגייס את מצרים כשותפה פעילה לשיקום הרצועה, ללא נוכחות פעילה של הרשות באזור. ולכן, אם ישראל תבקש להאיץ את תהליך השיקום גם ללא הרשות, היא עלולה למצוא עצמה בהתנגשות עם מצרים. בהתנגשות כזו יש משום סיכון בגין השפעתה השלילית על מערכת היחסים ושיתוף הפעולה בין המדינות.

הדילמה הרביעית קשורה לצמצום מרחב הפעולה של ישראל בסיכול מאמצי ההתעצמות של חמאס תוך כדי מבצע השיקום, האמור להתבצע בנוכחות מנגנונים בינלאומיים, ובסבב העימות הבא, שאפשר שיתפתח בזירת הרצועה. ואכן, סביר להניח, כי אם ישראל וחמאס לא יצליחו להגיע להסדרה מוסכמת, שמשמעותה הפסקת אש ממושכת והסכמה על כללי התנהגות וסוג של משטר ביטחון, אזי אידיאולוגיית ההתנגדות של חמאס, בגיבוי ההתעצמות הצבאית של הארגון, תתורגם לסבב אלים נוסף. בסבב זה, שיתרחש לאחר מאמץ בינלאומי לשיקום הרצועה, ישראל עלולה למצוא את עצמה מוגבלת יותר מכפי שהיא כיום, במובנים של מרחב התמרון והגמישות בהפעלת הכוח. הקהילה הבינלאומית, שתירתם למאמץ השיקום ותשקיע בו ממון רב, צפויה לגלות חוסר סובלנות והבנה לאילו ציה של ישראל ולאופן תגובתה, ולכן לפעול ביתר נחישות להצרת צעדיה באופן שיקשה עליה למצות הישג צבאי משמעותי.

אמנם, אין להתעלם מן הממד האחר של הצלחת שיקום הרצועה – היווצרותם האפשרית של גורמים מרסנים, שישפרו את ההרתעה כלפי חמאס, אך הניסיון מלמד שהשפעתם של גורמים מרסנים מסוג זה על חמאס היא מוגבלת: ניתן לשער, כי גם לפני סבב העימות שהתחולל בין חמאס לישראל בקיץ 2014 היה ברור להנהגת חמאס, כי פעילות צה"ל ברצועה תגרום נזק בהיקף אדיר. מכאן, שגם להבא עלולה הנהגת חמאס להתעלם מהאינטרס הציבורי/האזרחי הרחב, אם יסתור את האינטרס הארגוני הנגזר מהשקפת עולם אסלאמית-רדיקלית ומהצורך לשמור על מעמדו של הארגון ברצועה ובזירה הפלסטינית.

הציוויים המושתים על ישראל, לצד ציפיות ולחצים המופעלים עליה, בין היתר על ידי נציגיה ומוסדותיה של הקהילה הבינלאומית (הקוורטט, האו"ם, הצלב האדום), וכן ארגונים לא-ממשלתיים, ישראלים ואחרים, שחלקם ביקורתיים מאוד כלפיה – כל אלה דוחקים בה להאיץ ולהרחיב את מאמצי השיקום הרצועה. אלא שמנגד לאינטרסים הישראליים, ששיקום הרצועה עשוי לקדם, עומדים אינטרסים אחרים, כשבינם לבין התועלת העשויה לנבוע משיקום הרצועה קיים מתח של ממש.

שקלול המתחים הללו, כך שניתן יהיה לקדם את האינטרס הישראלי – ולא רק הישראלי – בשיקום הרצועה, מחייב מלאכת מחשבת של מדינאות יצירתית. ישראל לא תוכל להוביל לבדה את מבצע השיקום. קידומו של הפרויקט מחייב מעורבות מצד הרשות הפלסטינית – ולו בשל העובדה, כי המדינות התורמות מתנות את העברת הכספים שהובטחו למטרת השיקום באמצעותה בלבד. מעבר לכך, מתחייבת תמיכה מצרית במבצע השיקום לצד הובלתו על ידי ערב הסעודית ומעורבות של מדינות נוספות באזור. למעשה, מדובר במתווה אזורי, שאת גיבושו תוכל אולי ישראל לעודד באמצעות נכונות לבחינה מחדש של היוזמה הערבית ולהתאמתה ואולי גם על ידי הצעת מחוות לרשות הפלסטינית בכל הנוגע לשגרת החיים והקיום ביהודה ושומרון. אלא שבכל אלו לא יהיה די. על הקהילה הבינלאומית להיות מעורבת באופן פעיל ומשמעותי במאמץ השיקום; אפשר שהקוורטט יוכל לגבש מסגרת רעיונית ואופרטיבית שתהיה מקובלת על כלל הגורמים הנוגעים בדבר ותעודד אותם ליטול אחריות למתרחש ברצועה. בכל מקרה, גם אם מתווה רב-לאומי מורכב זה יקרום עור וגידים, יהיה צורך לעצבו כך, שיספק מענה לאיומים הביטחוניים שהיו גלומים בשיקום הרצועה ובהתחזקות חמאס. ללא ספק, מדובר במשימה שלא תהיה קלה לביצוע.